

Na valovih znanja

Izzivi primorskega raziskovalnega prostora

ZRS

Intervju:
dr. Lenart Škof

Najboljše oljčno olje
severne poloble

Medicinski center zdravja

Pokrajinski arhiv
Prehranska dediščina

Preteklost na doseg klik

SLORI

Intervju:
Jernej Šček

Rastoča slovenščina

ZVKD

Anonimna arhitektura
ni nepomembna

Pet let Znanstveno raziskovalnega središča Koper

“Še naprej zaupajmo v znanost”

Decembra je minilo 27 let, odkar je bilo ustanovljeno Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije in pet let, odkar je bilo Znanstveno-raziskovalno središče Koper ponovno vpisano v register kot samostojni javni raziskovalni zavod.

V nagovoru ob tej priložnosti je direktor ZRS prof. dr. Rado Pišot med drugim dejal: “1. decembra pred 27 leti je bilo ustanovljeno Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije (ZRS RS) s ciljem postaviti podlage za razvoj znanosti in visokega šolstva v zahodnem delu Slovenije, na prepihu kultur in jezikov v dinamičnem mediteranskem okolju. ZRS je ta cilj dosegel in ga presegel. Pred petimi leti na isti dan je bil ZRS vpisan v register kot samostojni javni raziskovalni zavod (ZRS Koper), eden od 16. in edini izven slovenske prestolnice.

Vsem sodelavkam in sodelavcem ob tem čestitam za odlično opravljeno delo. Od petih let smo kar dve preživeli v družbenem krču, pa kljub temu nizali zavirljive rezultate v nacionalnem in mednarodnem raziskovalnem prostoru. S kazalci kakovosti raziskovalne odličnosti v marsičem presegamo pogoje dela. Kolegice in kolegi zasedajo pomembna mesta v strokovnih in znanstvenih mednarodnih organizacijah, svetih, so člani najvišjih organov demokratične družbe, kjer predstavljajo svojo strokovno in znanstveno odličnost in s tem tudi odličnost ZRS Koper. Raziskovalke in raziskovalci ZRS Koper so v svetovnem merilu med najboljšimi na svojih področjih. Svoja dela objavljajo v najprestižnejših založbah in znanstvenih revijah, znanja pa prenašajo študentom različnih univerz doma in po svetu. V sodelovanju z mrežo univerz tudi razvijajo nove študijske programe.

V številnih ugotavljamo, da sta nas v petih letih zagnano delo in razvoj pripeljala na veliko višjo raven, kot smo pričakovali ob odločitvi o samostojni poti. Več kot podvojili smo število zaposlenih, povečali število raziskovalnih programov in projektov, skoraj potrojili sredstva

Prof. dr. Rado Pišot

za raziskovalno delo. Letvico smo si postavili zelo visoko in le z nadaljnjim trdim delom bomo to raven lahko ohranili.

Skrb za boljše razmere za delo še vedno ostaja naša prioriteta. Boljša raziskovalna infrastruktura, predvsem laboratorijskega dela na čelu s potrebami laboratorija Inštituta za oljkarstvo ZRS Koper, ter iskanje trajne prostorske rešitve za vse inštitute bo naša največja skrb tudi v bodoče. Pri tem si bomo skupaj z lokalno skupnostjo še naprej prizadevali ohraniti in oživiti kulturno dediščino Kopra. Palača De Belli je odlična rešitev in verjamemo, da bodo to spoznali tudi odgovorni z ministrstva.

Ogromno smo vložili v zblíževanje z okoljem, prenosu znanja v okolje, gospodarstvo in širšo družbo. Promocija znanosti in premišljena komunikacija znanstvenih dosežkov v družbo je nujna, da lahko ta prepozna pomembno dodano vrednost in razvoj, ki ga lahko zagotovita le znanost in znanje. Prepričan sem, da bomo to uspešno zgodbo skupaj nadaljevali tudi v bodoče.”

Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije je bilo ustanovljeno 1. decembra 1994. Ustanovitelj je bila vlada RS, soustanoviteljica pa Skupnost obalnih občin. Med letoma 2003 in 2015 je ZRS deloval v sklopu Univerze na Primorskem in bil temeljno raziskovalno jedro novonastale univerze. S ciljem odgovornega oblikovanja svoje prihodnosti so se raziskovalci ZRS Koper zavzemali za novo organiziranost. S sklepom vlade Republike Slovenije je bil tako 26. novembra 2016 ustanovljen javni raziskovalni zavod Znanstveno-raziskovalno središče Koper.

Dr. Lenart Škof ranljivosti, o sočutju in o tem, kako kriza vpliva na odnose v družbi

“Pot se ne bo pojavila med instantno 'debato' na twitterju”

Filozof in teolog Lenart Škof, predstojnik Inštituta za filozofske študije Znanstveno-raziskovalnega središča (ZRS) Koper, vodi nacionalni raziskovalni projekt Mejna področja: območja kulturnega in družbenega sobivanja v dobi tveganja in ranljivosti. Beseda “ranljivost” se v času pandemije pojavlja pogosto.

VESNA HUMAR

• Smo ranljivost začeli razumevati drugače oziroma smo je sploh začeli razumevati?

“O etiki ranljivosti v okviru demokracije, na žalost, še nismo začeli zares razmišljati. Tu pa tam se o njej pogovarjamo, posamezniki in nevladne organizacije opozarjajo na posamične primere, vendar bo potreben korak v drugačno, bolj senzibilizirano kulturo demokracije, da bi lahko etiko ranljivosti vključili tako v izobraževalne paradigme kakor tudi v javni politični diskurz ter ne nazadnje v demokratične ustanove. O etiki ranljivosti govorimo, ko smo sposobni v okviru pravičnosti vključiti vse tiste, ki jih tako imenovana močna demokracija ne zmora zaščititi. Ob tem sam rad omenjam tako imenovano zamisel ‘tihe demokracije’, ki temelji na medčloveških gestah pozornosti, sočutja, skrbi in poslušanja, ter ljubezni. Njena moč se izraža na tišji in mirnejši način - tako da je predvsem pozorna do drugega, ki potrebuje pomoč. Vendar to ne pomeni, da gre pri tem za neko sporočilo šibkosti in pasivnosti - nasprotno, tiha demokracija poseduje in izroča najmočnejšo vez, ki jo poznamo - vez ljubezni.”

• Je korona virus povečal krhkost družbenih odnosov ali je le razgalil rane naše družbe, ki so bile že prisotne?

“Krizo, ki nas je doletela, je pokazala, kako vse se človeštvo lahko odziva v nevarnem ali ogrožujočem času: po eni strani so se znanstveniki lotili iskanja cepiv in zdravil ter premikali meje že znanega; ljudje so se povezali prek skrbi in iskrene pomoči sočloveku in globalno smo se zavedli, da smo v tej krizi tesno medsebojno povezani; po drugi strani pa smo videli, da so se v družbah po svetu pojavili razcepji, ki kažejo na latentno nezavedno, ki na žalost v vsaki krizi privre na dan v obliki strahu in z njim povezanih izrazov nasilja na več ravneh. Najpomembnejša naloga politike in politikov bi morala biti razumeti oba procesa in ju voditi k pomiritvi, kar pa se, žal, zaradi parcialnih interesov v politiki - z redkimi izjemami - ni zgodilo.”

• Slišati je predpostavke, da se bo tako imenovani zahodni človek, ki se mu v zadnjih desetletjih, globalno gledano, vendarle ni dogajalo hudega, in taj

Dr. Lenart Škof

krizi naučil večje empatije. Je to pričakovanje idealistično?

“Zahodni človek ni nič drugačen od vzhodnega ali severnega ali južnega človeka. Res je, da nosi več zgodovinske krivde zadnjih stoletij. Povsod tam, kjer se ljudje povežejo v skupnost in iščejo mir, četudi je ta krhek in navidez kratkotrajen, se že uresničuje obljuba ljubezni. Skupna poteza človeštva je, da je kljub neizprosnosti zla in trpljenja skozi celotno zgodovino vendarle bilo sposobno najti pot k dobroti in k smislu povezanosti, naj bo to v okviru neke religije ali pa neke države.

“O etiki ranljivosti govorimo, ko smo sposobni v okviru pravičnosti vključiti vse tiste, ki jih tako imenovana močna demokracija ne zmora zaščititi. Ob tem sam rad omenjam tako imenovano zamisel ‘tihe demokracije’, ki temelji na medčloveških gestah pozornosti, sočutja, skrbi in poslušanja, ter ljubezni.”

Tudi v Sloveniji smo lahko ponosni na številne ljudi, ki so svoj čas namenili ljudem, ki v tej krizi potrebujejo pomoč, in s tem izrazili močno empatijo do drugega človeka in ni potrebno naštevati vseh tistih, ki so nam pri tem lahko vsem vzor.”

• Opisali ste svojo pretresenost ob pogledu na fotografijo utopljenega begunskega dečka. Ta skrajna človeška tragedija se je z dogodkom v Dragonji ponovila čisto blizu nas. Je bližina lahko kategorija, ki nas zbudi?

“Res je: pred leti sem ob t.i. migrantskem valu pisal o etiki migracij in o tem, kako smo sposobni do-

pustiti, da se pred vrati Evrope utaplja migranti. Objavil sem esej z naslovom Requiem za Lampeduso in hkrati z občudovanjem in z najglobljim etičnim spoštovanjem bral delo lampeduškega zdravnika in humanitarca Petra Bartola Sredi morja solza. Pisal sem o gostoljubju, ki je bilo v vseh starih kulturah sveta cenjena vrednota. Nedavna tragedija na reki Dragonji nam govori, kako blizu smo nečemu, česar sicer ne želimo ali pa ne zmremo vedeti ali videti: da so v naši bližini družine in otroci s čisto enakimi željami, kot jih imajo naši otroci; da je povsod po svetu prisotna enaka želja živeti v miru in v okolju, v katerem bi se otroci lahko igrali in šolali. Vendar nam želijo vladarji resnice in pravičnosti povedati, da ti ljudje in ti otroci ne sodijo v ta svet in da je med njimi in nami meja, ki je nepremostljiva in ki mora takšna ostati. Da ne moremo in ne smemo storiti nič. O tragediji te majhne turške deklice je napisal presunljivo pesem Boris A. Novak. Zdi se, kakor da so pesniki tisti, ki nas morajo venomer s svojo govorico opominjati na te najbolj temeljne in nenapisane etične zakone človeštva.”

• In kje, če kje, je pot, ki bo človeško družbo aktivirala k spremembam?

“Gotovo se pot do rešitve krize (zdravstvene, okoljske, politične) ne bo pojavila med kakšno samovsečno in na 280 znakov omejeno instantno ‘debato’ na twitterju. Obenem je danes zelo zaskrbljujoče, da smo obkroženi s političnimi tendencami, ki iščejo nove, žal tudi protidemokratične načine ‘upravljanja’ z državljanji in državo kot takšno. Temu moramo vedno reči ne in zaščititi idejo demokracije kot idejo skupnosti, ki temelji na medsebojnem zaupanju, resnicoljubnosti ter pravičnosti. Mlade generacije si to zaslužijo - še več, prizadevati si moramo, da bodo prek volilne pravice lahko postali akterji v demokratičnih procesih tudi mlajši od 18 let.”

Veličastna zmaga na Olio Nuovo Days v Ljubljani in Parizu

Najboljše oljčno olje severne poloble

Ob svetovnem dnevu oljk, ki je po sklepu članic Mednarodnega sveta za oljke vsako leto 26. novembra, je Inštitut za oljkarstvo Znanstveno-raziskovalnega središča (ZRS) Koper organiziral srečanje, na katerem so sodelovali ustanoviteljica mednarodnega gastronomskega tekmovanja Olio Nuovo Emmanuelle Dechelette, minister za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano dr. Jože Podgoršek in francoska veleposlanica v Sloveniji Florence Ferrari.

Z leve so dr. Rado Pišot, direktor ZRS Koper, Florence Ferrari, francoska veleposlanica v Sloveniji, Tomislav Čizmič, predsednik uprave Mercatorja, in mag. Aleš Irgolič, državni sekretar na ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.

Srečanje prek video konference med Ljubljano in Parizom je bilo namenjeno promociji ter degustiranju najboljših oljčnih olj. Goste v Ljubljani je s kulinaricnim presežkom navdušil chef restavracije Maxim **Peter Kovač**.

Kakovost ter izjemno tradicijo slovenskih oljčnih olj med drugim izkazuje tudi **Marco Oreggia**, svetovno znani avtor najbolj priznanega vodnika po oljčnih oljih Flos Olei, ki Istro kot regijo uvršča na prvo mesto po kakovosti oljčnih olj na svetu. Zaradi zahtevnih razmer kmetovanja v Sloveniji so slovenska olja dražja, zato slovenski oljkarji iščejo tudi tuje trge, v Sloveniji pa bo izbor najboljših oljčnih olj ekskluzivno na voljo v Mercatorju. Prvi med enakimi je na tekmovanju Olio Nuovo Days postal oljkar **Vanja Dujc**, ki je prejel priz-

nanje za najboljše oljčno olje severne poloble leta 2021.

Med vrhunskimi pridelovalci so tudi mladi

Tomislav Čizmič, predsednik uprave Mercatorja, je potrdil, da Mercator ostaja največji partner lokalnim dobaviteljem, saj letno od slovenskih dobaviteljev odkupi za več kot 500 milijonov evrov blaga. S tem podpira razvoj lokalnih skupnosti, razvija podeželje in učinkuje na dvig dodane vrednosti prehranske industrije.

Minister za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano dr. **Jože Podgoršek** je poudaril pomen in vrednost odnosov med Slovenijo in Francijo. Ob tem je posebno zahvalo naslovil na slovenske oljkarje, ki so v letošnjih zahtevnih razmerah pridelali oljčno

olje vrhunske kakovosti in ga poslali v svet ter bili nagrajeni z najbolj prestižno lovoriko. Minister Podgoršek je izrazil še posebno zadovoljstvo, da se širi krog pridelovalcev oljčnih olj vrhunske kakovosti in da se v ta krog vključujejo tudi mladi. Pri tem imajo pomembno vlogo tudi znanstvene in podporne institucije, med drugim tudi mednarodno pooblaščen panel in laboratorij v okviru Inštituta za oljkarstvo ZRS Koper.

Francoska veleposlanica v Sloveniji **Florence Ferrari** je spomnila, da je kmetijstvo neločljivi del identitete Francije in Slovenije, podobno kot kulinarika in življenjski slog. Oljčno olje je eden od simboličnih proizvodov obeh držav, kot sta na primer vino ali med. Veleposlanica se je zahvalila ministru za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike

Slovenije za povabilo Franciji, največji kmetijski proizvajalki v Evropski uniji, da je kot država partnerica sodelovala na 59. Mednarodnem kmetijsko-živilskem sejmu AGRA avgusta lani. Sejem je bil priložnost za začetek ali tudi za poglobitev sodelovanja v kmetijstvu. Veleposlanica je poudarila, da se bosta državi v prihodnje ukvarjali s številnimi pomembnimi vprašanji, tudi z geografskimi označbami, kjer ima oljčno olje posebno mesto.

Emmanuelle Dechelette, ustanoviteljica prestižnega gastronomskega tekmovanja Olio Nuovo Days, ki je podelilo nagrado za najboljše oljčno olje na svetu slovenskemu oljkarju Vanji Dujcu, je poudarila pomen krožnega sodelovanja med pridelovalci, oljarnami, raziskovalnimi institucijami ter mednarodnimi trgi. Tako zahtevna infrastruktura je povezana z doseganjem višjih tržnih cen oljčnih olj, ki nosijo podlago v visoki strokovnosti panoge, certifikatih kakovosti in predvsem redkosti izdelka zaradi vremensko manj ugodne sezone.

Oljkarški zmagovalec Vanja Dujc

Prof. dr. **Rado Pišot**, direktor ZRS Koper, je poudaril, da je zadnji svetovni dan oljke še bolj pomemben za slovenske oljkarje, saj je zmagovalec mednarodnega gastronomskega tekmovanja Olio Nuovo days postal istrski oljkar Vanja Dujc. Razglasili so ga za pridelovalca najboljšega oljčnega olja severne poloble.

Ob tej priložnosti je mednarodno pooblaščen laboratorij Inštituta za oljkarstvo ZRS Koper izbral najboljša mlada oljčna olja slovenskih pridelovalcev, ki so tako dobili premierno priložnost, da svoja olja ponudijo tudi v prestižni trgovini Maximarket v Ljubljani. •

Francoska veleposlanica v Sloveniji Florence Ferrari je spomnila, da je kmetijstvo neločljivi del identitete Francije in Slovenije, podobno kot kulinarika in življenjski slog. Oljčno olje je eden od simboličnih proizvodov obeh držav, kot sta na primer vino ali med.

Kako se lahko posameznik hitreje vrne v izboljšano fizično stanje kot pred boleznijo

Mediteranski center zdravja

Mediteranski center zdravja, ki se nahaja v Areni Bonifika, je bil ustanovljen konec leta 2017 z namenom prenosa znanja Inštituta za kineziološke študije Znanstveno-raziskovalnega središča (ZRS) Koper med končne uporabnike. Prostori centra so namenjeni vsesplošni podpori zdravja in temeljijo na svetovno priznanem znaku odličnosti - mediteranskemu življenjskemu slogu.

Zastavljene cilje z željo postati edinstveni diagnostični center na Primorskem in širše dosegajo s funkcionalno diagnostiko, razvojem ter načrtovanjem sodobnih in celostnih programov vadbe in rehabilitacije po meri posameznikov, z zagotavljanjem varnega vračanja po poškodbah ter načrtovanjem zdravega delovnega mesta. Zaupani akreditaciji in poslanstvu FIFA medicinskega centra odličnosti (Medical Centre of Excellence) ter Olimpijskega referenčnega športno-medicinskega centra pa predstavljata pomembno podporo športu v lokalnem okolju in širše.

Post covid vadba

Mediteranski center zdravja deluje po principu odzivov okolja, zato je decembra pričel z izvajanjem Post covid vadbe. "Zmanjšana telesna zmogljivost in težko dihanje sta ena od simptomov, ki ju veliko ljudi občuti še več tednov po bolnišničnem zdravljenju zaradi covid. Znano je, da veliko ljudi ob prebolevanju covid izgubi mišično maso. Da se posameznik po preboleli covid boleznijo hitreje vrne v začetno oziroma izboljšano fizično stanje kot pred boleznijo, je potrebna skrbno načrtovana in posamezniku prilagojena vadba. Le-ta naj vsebuje tudi specialne dihalne vaje, vaje za vzdržljivost in mišično moč," je opozoril prof. dr. Rado Pišot, direktor ZRS Koper.

Vadba poteka trikrat tedensko, izvajajo pa jo s pomočjo naprave SPIROTIGER, s katero krepijo globoke dihalne mišice, vratne, trebušne in hrbtne mišice ter vplivajo na zmanjšanje zadihanosti, izboljšajo

Dobra telesna kondicija pred operacijo prispeva k manjšemu neizogibnemu upadu telesne mase.

mišično koordinacijo in nenazadnje tudi celoten dihalni mišični sistem. "Če k dihalnim vajam dodamo še aerobne vaje z namenom izboljšanja srčno-žilnega sistema ter krepilne vaje za večje mišične skupine, lahko zagotovimo odličan način hitrega post covid okrevanja ter izboljšamo kakovost svojega vsakodnevnega življenja," dodaja prof. dr. Rado Pišot.

Dragocena priprava na operativni poseg

Operativni poseg je invazivna oblika zdravljenja, ki vpliva tako na človekovo psihološko kot fizično stanje ter njegovo notranje ravnovesje. Operativni poseg pomaga pri zmanjšanju simptomov oziroma zdravljenju primarnega bolezenskega stanja, vendar ima vedno tudi določene stranske učinke. Ti se običajno kažejo v upadu funkcionalnih

sposobnosti in še posebej funkcije skeletno-mišičnega sistema, kar povzroči zmanjšanje zmogljivosti ter samostojnosti pacienta.

Večina posameznikov se zaveda, da je po operativnem posegu potrebna določena rehabilitacija, zelo malo pa jih je seznanjenih s predoperativno vadbo. Čakalna doba na operativne posege je vse daljša, čas, ko posameznik čaka na operativni poseg, pa zelo dragocen. Zato je to obdobje smiselno porabiti za pripravo na operativni poseg. Z dobro

Informacije o programih in vadbah, ki jih ponuja Mediteranski center zdravja, so dostopne po elektronskem naslovu: mcz@zrs-kp.si.

telesno kondicijo pred operacijo se posledica neizogibnega upada mišične mase in funkcije ter togosti sklepov po operativnem posegu zmanjša.

"S skrbno načrtovano predoperativno vadbo lahko kineziolog posamezniku pomaga izboljšati funkcijo prizadetega območja. Poveča pretok krvi skozi prizadeto območje, izboljša mobilnost, moč in pomaga pri spodbujanju pravilnega gibanja. S strokovnim vodenjem kineziologa in pripravo vadbenega načrta pred operativnim posegom boste ustvarili trdno podlago za hitrejšo in bolj kakovostno pooperativno okrevanje," sporoča Matej Kleva, kineziolog Mediteranskega centra zdravja.

Predoperativna vadba, ki se izvaja trikrat tedensko, vsebuje vaje za moč, gibljivost, stabilnost in vzdržljivost. Vadba je prilagojena posamezniku glede na njegove zmožnosti in težave. •

Italijanska izdaja znanstvene monografije o pojavljanju epidemije kolere v severozahodni Istri.

Epidemija kot odsev družbe

V času, ko se svet sooča z novo pandemijo, je pri veronski založbi Cierre izšla italijanska izdaja znanstvene monografije sodelavke Inštituta za zgodovinske študije Znanstveno-raziskovalnega središča Koper, dr. Urške Bratož, o pojavljanju epidemij kolere v severozahodni Istri.

Čeprav knjiga z naslovom *L'esangue invasore venuto da oriente: il colera nell'Istria nordoccidentale (1830-1890)* govori o 19. stoletju, ko je bila tudi Istra sestavni del avstrijskega primorja, lahko v tedanjih odzivih na nalezljive bolezni razberemo veliko takih, ki so značilni tudi za trenutno pandemijo. V tistem času so ljudi sicer pestile tudi številne druge infekcijske bolezni (tifus, griža, tuberkuloza,...), vendar je bila kolera najbolj zastrašujoča.

Naslovnica italijanske izdaje znanstvene monografije

Knjiga, ki je v slovenskem izvirniku izšla pri založbi Annales ZRS leta 2017 (Bledolična vsiljivka z Vzhoda: kolera v severozahodni Istri 1830-1890), se dotika različnih oblik pojavljanja kolere v Istri in Trstu; na eni strani prinaša podatke o njenih demografskih posledicah na drugi pa opazuje sprejemanje ukrepov za zavezitev njenega širjenja (omejevanje mobilnosti, karantena, izolacija...). Ti so bili rezultat sočasnih medicinskih in laičnih razumevanj te bolezni, širšega odnosa do zdravja, pa tudi gospodarskih dinamik v tem prostoru.

V Trstu največ žrtev leta 1849

Do najhujše epidemije kolere v Kopru je prišlo leta 1855, ko je v le nekaj mesecih zbolelo več kot 900 ljudi (od skupno 7250 prebivalcev), skoraj 40 odstotkov okuženih pa je umrlo. V Trstu je največ žrtev zahtevala epidemija leta 1849, ko je za kolero zbolelo več kot 5000, umrlo pa je približno 2000 ljudi. Povprečna obolevnost pri tej bolezni je bila sicer do 12 odstotkov, umrljivost pa med 30 in 40 odstotkov, kar je zelo veliko. Avstrijsko primorje je veljalo za bolezenski epicenter (zlasti v povezavi s pomorskim prometom skozi Trst), iz katerega se je kolera širila proti no-

trnjim deželam habsburške monarhije.

V začetku so krivca za kolero iskali v zraku in kužnih hlapih (miazmah, podobno kot v času kuge), k njej pa naj bi ključno pripomogli revščina, nemoralnost in strah. Potem se je sredi 19. stoletja pozornost preus-

Do najhujše epidemije kolere v Kopru je prišlo leta 1855, ko je v le nekaj mesecih zbolelo več kot 900 ljudi (od skupno 7250 prebivalcev), skoraj 40 odstotkov okuženih pa je umrlo.

merila na umazanijo, zlasti na higieno prostorov. Proti koncu stoletja pa je bil patogen, ki kolero povzroča, že odkrit (leta 1883 je bakterijo identificiral Robert Koch), zato je bila pozornost usmerjena v prenose okužbe prek vode, hrane in predmetov. Ljudje so se začeli zavedati pomena umivanja rok, razkuževanja površin in prekuhavanja vode, to pa je ključno pripomoglo k zamejevanju bolezni. Danes, ko je znanost napredovala, je mogoče relativno hitro

priti do določenih spoznanj glede povzročiteljev bolezni ter ustrezne preventivne in kurativne. V času kolere pa je trajalo kar pol stoletja od začetka njenega pojavljanja v Evropi do trenutka, ko je bilo potrjeno, da jo povzroča drobna bakterija in kako jo je mogoče uničiti.

Izmišljene zgodbe o eksperimentih na ljudeh

Seveda pa tudi v 19. stoletju odnos do medicine ni bil v celoti pozitiven, zlasti ne v ruralnem okolju. Zdravnik na podeželju je bil dojet kot tujec, zdravljenje je bilo plačljivo (razen za reveže), poleg tega pa so jezikovne ovire oteževale komunikacijo s pacientom. Ko je medicina še ugotavljala, kako obvladati kolero, so krožile celo izmišljene zgodbe o tem, da naj bi zdravniki izvajali eksperimente na preprostih ljudeh. Ti so si sicer pri okužbi s kolero pomagali z različnimi pripravki (emetiki, kafra, tinkturami iz opija za lajšanje bolečin ...), prave in učinkovite terapije - danes poznamo posebno rehidracijsko terapijo - pa seveda še ni bilo, kot ni bilo niti antibiotikov. Zato skuša monografija odstraniti mentalitete nekega časa, saj odzivi na hudo eksistenčno krizo, kot je epidemija, lahko veliko povedo o družbi, ki se v njej znajde. •

Razstava Pokrajinskega arhiva Koper in Pokrajinskega muzeja Koper o prehrani v mestu in na podeželju do konca 19. stoletja

Prehranska dediščina

Govoriti o prehrani v današnjem času je v resnici sodoben trend. Prehranjevanje je prepoznano ne le kot vsakodnevno opravilo temveč kot poslanstvo, tradicija, dediščina. Prav slednje je vodilo pri bolj strokovni, poglobljeni, znanstveni obdelavi teme, ki zajame zgodovinska obdobja od antike do konca 19. stoletja z vsemi njihovimi značilnostmi in posebnostmi.

MAG. NADA ČIBEJ

arhivska svetnica, direktorica Pokrajinskega arhiva Koper

Z razstavo Prehrana v Kopru in na njegovem podeželju od antike do konca 19. stoletja (L'alimentazione a Capodistria e nel suo contado dall'antichità alla fine dell'ottocento), ki je nastala v sodelovanju Pokrajinskega arhiva Koper in Pokrajinskega muzeja Koper ter je bila na ogled do konca leta 2021 v Pokrajinskem arhivu Koper, smo se pridružili projektu Slovenija - Evropska regija gastronomije 2021 in se povezali s temo lanskimi dnevi evropske kulturne dediščine s temo Dober tek in Tednom vseživljenjskega učenja. Tema razstave se navezuje tudi na stalno etnološko razstavo Srečanje lakote in izobilja v Pokrajinskem muzeju Koper, ki predstavlja kulturo prehranjevanja na prelomu 19. v 20. stoletje.

Prehrambene navade

Cilj projekta dveh institucij, katerih osnovno poslanstvo je varovanje pisne, premične in žive kulturne dediščine našega območja, je ugotoviti, kako je v različnih zgodovinskih obdobjih naravni prostor vplival na oblikovanje prehranskih navad prebivalstva, in raziskati tiste značilnosti prehranjevanja, ki danes tvorijo del kulture identitete tega teritorija in element njegove prepoznavnosti. Razstava Prehrana v Kopru in na njegovem podeželju od Antike

Koprska kuhinja iz 15. stoletja, Mestni muzej za zgodovino in umetnost Koper, rekonstrukcija Ranieri Cossar, 1935 / Cucina capodistriana del XV secolo, Museo Civico di Storia ed Arte di Capodistria, ricostruzione di Ranieri Cossar, 1935. (SI PAK KP 344.1. - 47.212).

do konca 19. stoletja predstavlja prehransko dediščino skozi različna obdobja in različne družbene skupine na območju Istre: rimsko kuhinjo, prehrano v mestu, prehrano na podeželju, prehrano solinarjev, mediteransko trojko ...

Avtorji so se posvetili široki paleti prehranskih navad tega področja. **Zdenka Bonin** (Pokrajinski arhiv Koper) obdelala navade in načine prehranjevanja redovnic klarisij ter bolnišnično prehrano otrok v dobrotelnih ustanovah. **De-**

borah Rogoznica (Pokrajinski arhiv Koper) obdelala značilnosti meščanske kuhinje v Kopru ter mešanje vplivov iz Benetk in domače kuhinje. **Marko Bonin** (Pokrajinski muzej Koper) nam približa način prehranjevanja solinarjev in nabor živil kot značilnosti našega območja. **Tina Novak Pucer** (Pokrajinski muzej Koper) odkriva jedi istrske kmečke kuhinje in razkriva, katere današnje jedi ne sodijo v tradicijo, četudi jih oglašujejo kot take. **Flavio Bonin** (Pomorski mu-

Razstava Prehrana v Kopru in na njegovem podeželju od antike do konca 19. stoletja predstavlja prehransko dediščino skozi različna obdobja in različne družbene skupine na območju Istre.

zej Sergej Mašera Piran) osvetli najznačilnejše pridelovalne panoge slovenske Istre. **Verena Vidrih Perko** (Gorenjski muzej) nas popelje v daljno antiko in opiše prehranske navade takratnih prebivalcev.

Kmalu tudi predstavitev knjige

S tem pregledom smo želeli predstaviti in ozaveščati javnost o prehranski dediščini in spodbujanju priprave starih jedi v sodobni kuhinji ali prehranskih inovacij, ki temeljijo na lokalni kuhinji. Razstava je bila tudi napoved izida knjige z enakim naslovom ter značilnimi sestavinami za kuhanje in recepti. Od 25. januarja do 15. februarja 2022 bo razstava na ogled v Mali loži v Kopru, ko bo tudi uradna predstavitev knjige. •

Digitalni arhiv in digitalizacija storitev v arhivu - Projekt e-ARH.si

Preteklost na dosegu klika

Informacijski komunikacijski tehnološki razvoj je posegel na področje arhivistike in delovanja arhivov tako pri rednem poslovanju kot pri izvajanju poslanstva arhivov, torej pri vrednotenju in pridobivanju arhivskega gradiva v arhiv, strokovni obdelavi, ohranjanju in omogočanju uporabe arhivske kulturne dediščine.

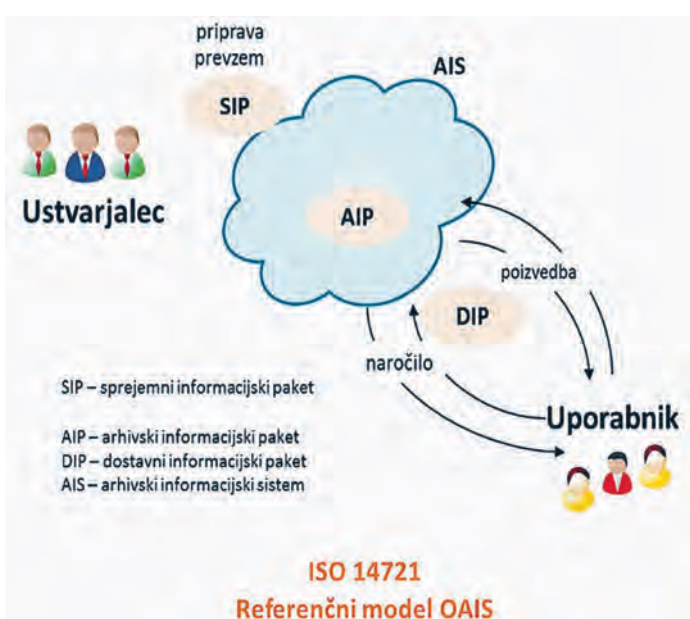
MAG. NADA ČIBEJ

arhivska svetnica, direktorica Pokrajinskega arhiva Koper

Za učinkovitejše delovanje so se vsi slovenski javni arhivi združili v projektu vzpostavitve slovenskega javnega elektronskega arhiva ali kratko e-ARH.si, ki predstavlja kompleksno okolje namenjeno e-arhiviranju. Vključuje postopke prevzemanja arhivskega gradiva (digitaliziranega in v izvorni digitalni obliki) v pristojne javne arhive, njegovo nadaljnjo strokovno obdelavo, dolgoročno ohranjanje v skladu z veljavno zakonodajo ter nadaljnjo uporabo. Projekt e-ARH.si sodi med prioritete e-projekta strategije e-poslovanja javne uprave med letoma 2010 in 2015 ter strategije za obdobje 2016-2020, ki ju je potrdila slovenska vlada, sofinancira pa Evropska unija.

Sistem e-ARH.si je logičen ključek vsakega projekta e-uprave, e-pravosodja, e-šolstva, e-zdravstva in šele v tem smislu lahko govorimo o učinkovitem in uspešnem e-javnem sektorju. Le-ta naj bi poleg aktualnega nujenja različnih e-storitev državnim in tujim institucijam ter posameznikom hkrati poskrbel tudi za njihovo pravno varnost in tudi za kulturno dediščino našega naroda.

Poslovni model slovenskega elektronskega arhiva e-ARH.si temelji na mednarodnem standardu OAIS, prevzetem tudi kot slovenski standard in je v celoti preveden v slovenski jezik. Referenčni model obravnava celoten nabor funkcij arhivskega ohranjanja informacij, vključno s prevzemom, arhivskim skladiščem, upravljanjem s podatki, dostopom in diseminacijo informacij. Obravnava tudi migracijo digitalnih informacij na nove medije in oblike, podatkovne modele, upo-

rabljene za prikazovanje informacij, vlogo programske opreme pri ohranjanju informacij ter izmenjavo digitalnih informacij med arhivi. Opredeljuje notranje in zunanje vmesnike za izvajanje funkcij arhiva ter številne stopnje storitev le-teh.

V projektu e-ARH.si pri uresničevanju šestih strateških prednostnih nalog (skrb za elektronsko arhivsko gradivo pri ustvarjalcih in prevzemu v okolje e-ARH.si; za dolgoročno ohranjanje elektronskega arhivskega gradiva v okolju e-ARH.si; za nadaljnjo uporabo in povečanje dostopnosti elektronskega arhivskega gradiva; aktivnem sodelovanju z drugimi sorodnimi ustanovami doma in v tujini; podpori strokovnemu

razvoju zaposlenih pri ustvarjalcih elektronskega arhivskega gradiva in v arhivih; zagotavljanju kakovosti okolja e-ARH.si v skladu s Common Assessment Framework standardom ter promociji arhivske dejavnosti in varstva elektronskega arhivskega gradiva na Slovenskem), sodeluje več kot 50 visoko usposobljenih strokovnih sodelavcev s področja arhivistike in informatike. Za doseg strateških nalog je bilo sprejetih 23 ukrepov in izvedenih 65 aktivnosti.

Med rezultati projekta zagotovo izstopajo rešitve za ustvarjalce arhivskega gradiva, kot so denimo metodologija ocene tveganja in podpora s programskim orodjem, urejevalnik SIP, pravilnik o notnih tehnoloških

zahtevah in različna programska orodja, ki jih ustvarjalci prejmejo brezplačno, rešitve za uporabnike arhivskega gradiva, kjer izstopata virtualna arhivska čitalnica ter prilagoditve in oprema, namenjeni različnim skupinam.

Digitalizacija ni novost v slovenskih arhivih in ni se začela z začetkom projekta e-ARH.si. Vsekakor pa je s projektom dobila standardi-

Z digitalno dobo pa nismo pozabili, da v slovenskih arhivih hranimo približno 75 kilometrov arhivskega gradiva v fizični obliki, ki prav tako potrebuje našo pozornost in strokovnost.

rano, tehnološko in strokovno napredno ter sodobno obliko. Argumentirano lahko trdimo, da je slovenska arhivska javna služba vstopila v digitalno dobo.

Z digitalno dobo pa nismo pozabili, da v slovenskih arhivih hranimo približno 75 kilometrov gradiva v fizični obliki, ki prav tako potrebuje našo pozornost in strokovnost. Digitalizacija arhivskega gradiva kot neinvazivna metoda je zelo učinkovit postopek tako pri izdelavi varnostnih kopij kot tudi pri omogočanju uporabe arhivskega gradiva širši javnosti. Prepoznana je kot instrument omogočanja širše dostopnosti in uporabe gradiva, ki zmanjša poseganje po občutljivih izvirmih. •

Jernej Šček: Manjšinec brez vsaj navideznega stika z matico ne more preživeti, matica brez nas pač

Filozof po poklicu in poklicanosti

Ko pomisliš na Jerneja Ščeka, pomisliš, da Slovenci v Italiji še premorejo kultivirane govorce in razmišljujoče ljudi. Njegova mlada leta obetajo. Obetavno pa je tudi dejstvo, da se Šček ne zapira v kabinetno učenost, ampak predava slovenskim dijakom in študentom v Trstu, piše in prevaja ter nastopa kot publicist, ki sprašuje intelektualce, pisatelje, politike, alpiniste ... Tokrat je bil v obratni vlogi. Postal je intervjuvanec.

PETER VERČ
Primorski dnevnik

• **Če najbolj banalno vprašanje, kdo si, postaviš filozofu, ni več banalno. Kdo ste, Jernej Šček?**

“Po izobrazbi, poklicu in poklicanosti sem filozof, in sicer po zaslugi dveh profesorov, ki sta oblikovali moje vrednostno obzorje. Miselno orientacijo na domačem dolgujem Marizi Skerk, pogled v širjave in globočave večnih človeških vprašanj pa Alenki Rebuta - dom in svet. Moj vsakdan se je z doktoratom sociologije kulture na ljubljanski Filozofski fakulteti pri profesorju Igorju Škamperletu prekucnil na glavo, namesto šolskega zvonca ga trenutno narekuje čez dan znanstvena, čez noč literarna kukavica. Poleg znanstvene publicistike lahko končno izpeljem resne knjižne izdaje: letos je izšel Augusto Del Noce, januarja bo Bartolomé de Las Casas, v 2022 še Leon Battista Alberti in Vergerij starejši. V spomladanskem semestru bom na programu slovenskega jezika in kulture tržaškega oddelka za humanistične študije predaval o humanistični misli v literarnem svetu Alojza Rebule, to bo moja prva akademska izkušnja. Sicer bo kmalu začel izhajati prevodni cvetober gorniškega pripovedništva, dve knjigi Maura Corone, tri Paola Cognettija, ena Maria Rigonija Sterna. Ko mi zmanjka kisika, v Sobotni prilogi objavim kak polno-vreden intervju.”

• **Zakaj pravite, da ste filozof po poklicu in poklicanosti?**

“Kdor jemlje humanistične vede zares, mora po njenih merilih in načelih tudi živeti, kar je še zlasti pomembno za vse, ki tako ali drugače delujemo z mladimi. Ti ne kupijo mačka v žaklju.”

• **Na kako rodovitna tla pade filozofija v Trstu? Bi bilo z vami kaj drugače, če se ne bi rodili v tem okolju, kjer se pretaka več identitet?**

“Če naleti na dovtetnega človeka, manjšinskost prebujata in bodri k delovanju, peha v podzemlje, bi rekel Rebuta. Življenje manjšinca je po svojem filozofsko dejanje. Tu mora vsakdo hočeš nočeš pogledati svojim samoumevnostim v obraz: ko vstopiš v poštni urad, izbiraš novorojenčku ime, se odločaš za vračanje priimka v izvorno obliko. Na obrobju vse sili k dvomu, iskanju smisla, čudenju, nemiru in nelagodju, postavljanju temeljnih osebnih in skupnostnih vprašanj.”

• **Kako je prišlo do tega, da ste se v okolju, ki je prepojeno s polpreteklo zgodovino, usmerili v bistveno bolj oddaljen čas?**

“Povsem naravno. Človek je bitje smisla. Kjer ga ne najde, išče drugje in koplje nazaj k izvorom. Problem našega stoletja je humanističen - obupali smo nad človekom, v preoditvene možnosti človeštva ne verjamemo več. Sodobnike lahko iz duhovne krize izvleče le novi humanizem, kakor je renesančnike antika. Historični humanizem je naše kraje sicer oplazil, a ni jih obšel. Toda v visokih rastiščih marksizma, strukturalizma ali lacanovske psihoanalize humanizem na Slovenskem velja kot lanski sneg. Trudoma nabrano gradivo Primoža Simonitija čaka na boljše čase.”

• **Ne pomaga, da je tam blizu, časovno blizu, živel Trubar?**

Jernej Šček

“In še marsikdo drug! Koprčan Vergerij starejši, tržaški škof Piccolomini, Egidij iz Viterba, ki je krajši čas preživel v Kopru, Frane Petrič s Cresa ... Humanizem na Slovenskem je neobdelana zemlja, še več, je nikogaršnja zemlja. Za leve so te teme nevarno prepolne krščanske presežnosti in duhovnosti, za desne je v njih preveč protagorejskega zanosa, tuzemeljskega zagona, preveč človeškosti.”

• **Kje se delitvi na leve in desne težje izogneš, v Sloveniji ali med Slovenci v Italiji?**

“Za hrptom čez mejo. V Sloveniji.”

• **A zdi se, da ta delitev tu in tam na enak način zavira razvoj.**

“Ni dvoma, a naš žarek upanja je slepa nuja narodnega preživetja, ki sili v presegevanje delitev.”

Celo v najbolj zavednem delu naše skupnosti, med mladimi upi, se stopnjuje odpor in prezir do osrednje Slovenije, češ da nas ne razume, nas premalo pozna, da nas ločujejo nepremagljive specifike, od prehrabnih do miselnih navad.

• **Ko pravite naš, govorite kot Slovenec v Italiji?**

“Da. Če bi razkolu podlegli med obema vojnama, ne bi preživeli, in podobno tvegamo še danes. Zdaj, objektivno se tresemo od demografske zime. Pod zvonikom v Slivnem so razobešena oznanila, ki v zadnjem letu naštevajo šest krstov, eno poroko in 53 pogrebov.” A problem je veliko globlji in težje rešljivi: ohlajanje narodnega občutja. Če naj rečem heglovsko, raznarodujemo se zaradi pomanjkanja pomanjkanja. V brezimnost, v našem primeru v poitalijančevanje, drsimo iz udobja, lagodnosti, iz blagostanja in nevednosti. Brez pomanjkanja ni potrebe, brez potrebe ni želje, brez želje ni napora, brez tega pa ni življenja. Slovenstvo na zahodnem obrobju je v bistvu duhovni problem. Danes za premnoge breme, prepogosto za-

zadesno, vse manj vrednota. Izgovorov o Črnih Petrih ni več, kazalec vesti moramo čim prej obrniti k sebi.”

• **Kdo nosi odgovornost obračanja kazalca proti sebi? Šola, družina, posameznik?**

“V somraku vzgoje smo: družinsko okolje popušča, naša šola odstopa in se sprevača v jezikovni servis, ker noče stopati na prste Neslovcem. Nočemo izključevati drugih, kot so nekoč drugi izključevali nas - upravičeno! Toda obenem se odpovedujemo prenašanju slovenskega kulturnega izročila, s čimer Slovcem jemljemo izbiro, da bi ostali ali postali Slovenci, Italijanom pa možnost in razlog, da bi se podučili o sosedu. Prostovoljno podvoježenje slovenskih ustanov je drugo ime za poitalijančevanje. Ko bi vsaj delček energij prihranili za fronte, kjer gre

zadesno: administracija in kadrovanje v javni upravi, odvetništvo, prijava na razpise. Potem pa se zgodi, da brat moje žene pokliče na občino in ni nikogar, ki bi mu znal odgovoriti v slovenščini. V Nabrežini, si mislite!”

• **Skratka ...**

“Z nami se bo verjetno zgodilo to, kar je papež Ratzinger napovedoval krščanstvu: prihodnost krščanstva je v rokah družin. Če humanizem kaj uči, je to, da se prave in trajne revolucije začnejo pred lastnim pragom.”

• **In vendar nekaj lahko storijo tudi organizacije, kajne? Ste član upravnega odbora Slovenskega raziskovalnega inštituta (Slori), zato se boste najbrž strinjali, da je njegov načrt jezi-**

kovne politike v zamejstvu nekaj, kar smo doslej pogrešali.

“Kako da ne. Slori je s sestavo razvojnih smernic na področju družbe, jezika in šole prevzel častitveno odgovornost in zakrpal desetletne vrzeli. Nakazal je pot. Na mojem področju je na primer letos podprl izdajo dvojezičnega zbornika mednarodnih filozofskih srečanj Misli več, ki sva ga uredila s kolegico Veroniko Breclj.”

• **Pravite, da slovenska skupnost v Italiji potrebuje več visoke kulture?**

“Selektivni kriterij kakovosti je na vseh ravneh preživetvena nuja.

“Kdor jemlje humanistične vede zares, mora po njenih merilih in načelih tudi živeti, kar je še zlasti pomembno za vse, ki tako ali drugače delujemo z mladimi. Ti ne kupijo mačka v žaklju.”

Potrebujemo misleče, čuteče in čuječe državljane. Brez glave še kakoš prejel ali slej obstane. Zato pa jim moramo dati možnost, najvišje možne pogoje, in priložnost, da doma ostanejo. In na prava mesta nastavlja izobražene strokovnjake.”

• **Teško se ne bi strinjali, ampak kako boš obdržal “glave” v zamejstvu, ko pa so v severnih italijanskih deželah in severnoevropskih državah boljši življenjski pogoji?**

“Glejte, kdo bi se kosal z Googlom ali Silicijevu dolino. Gre za to, da poklicem naše skupnosti povrnemo odgovornost, dostojanstvo, prestiž, če hočete. V drugih kontekstih do takih služb nimajo dostopa niti najboljše, mi pa zaposlujemo vsakogar kot za stavo. Povem izzivalno: nam gre predobro? Koliko poklicnikov bi se izreklo za Slovence?”

• **Menite, da so bila zadnja leta narejene napake?**

“O tem ni dvoma, vprašanje je le, če so popravljive. Opažam, da je trenutno največji problem pristrženje popkovine z domovino. Celo v najbolj zavednem delu naše skupnosti, med mladimi upi, se stopnjuje odpor in prezir do osrednje Slovenije, češ da nas ne razume, nas premalo pozna, da nas ločujejo nepremagljive specifike, od prehrabnih do miselnih navad. Že možno, toda pozor: manjšinec brez vsaj navideznega stika z matico ne more preživeti, matica brez nas pač. Vsaj od poklicnih Slovcem, denimo kulturnih upraviteljev, bi bilo pričakovati, da od znotraj spremljajo in poznajo matične tokove.”

• **Da vedo vsaj za imena predsednikov, ministrov, piscev kriminalk ...**

“Samo kdor je slep in gluhi, resnično verjame, da bo “zamejstok” rešila slovensko skupnost v Italiji. Ta krč ponosa in samozadostnosti pogloblja naš zaostanek od živega slovenstva. Slovenski vlak teče sto na uro, mi pa dvajset.”

Zadnja pridobitev jezikovnega portala SMEjse - Slovenščina kot manjšinski jezik

Rastoča slovenščina

V zadnjem letu, zlasti pa v času pouka na daljavo, ko so se učenci in dijaki morali šolati od doma, je bilo na spletni strani SMEjse - Slovenščina kot manjšinski jezik objavljeno več kot 240 vsebin za različne starostne stopnje, od gradiv raznih založb do avtorskih učnih enot.

Portal sooblikujejo sodelavci, ki se ukvarjajo s področjem italijansko-slovenskih jezikovnih stikov. Predvsem gre za učitelje in profesorje, ki poučujejo v šolah s slovenskim učnim jezikom, in se tako odzivajo na pomanjkanje učnega gradiva za specifične zahteve slovenske šole Italiji.

Za celo paleto naslovnikov

Jezikovni portal SMEjse je nastal iz potrebe razvijanja in spodbujanja različne uporabe živega slovenskega jezika na območju italijansko-slovenskega jezikovnega stikanja, predvsem v Italiji. Cilj je prispevek k doseganju visoke sporazumevalne zmožnosti v slovenskem jeziku in uravnoteženi dvojezičnosti. Spletna stran je namenjena različnim naslovnikom, od predšolskih otrok, učencev, dijakov in študentov do strokovne javnosti. Najmlajši si lahko v razdelku Igralnica ogledajo didaktične igre, učenci in dijaki v razdelku Učilnica najdejo učne liste in interaktivne učne enote, v rubriki Spletišče pa povezave do obstoječih jezikovnih virov, spletnih strani in vsebin. Na podstrani Mediateka so objavljene radijske in televizijske oddaje, v Orodjarni najdemo povezave do e-priročnikov in slovarjev, v Knjižnici pa so dostopne novejšje diplomske in magistrske naloge s področja didaktike manjšinskih jezikov in razni članki o slovenščini, večjezičnosti in jezikovnem stikanju. V Svetovalnici so med drugim zbrani tudi jezikovni nasveti delovne skupine SLORIjezik, ki sicer izhajajo v rubriki Jezikovna pošta v Primorskem dnevniku.

Jezikovni portal SMEjse je nastal iz potrebe razvijanja in spodbujanja različne uporabe živega slovenskega jezika na območju italijansko-slovenskega jezikovnega stikanja, predvsem v Italiji.

Rastoča slovenščina: zbirka samostojnih učnih enot

Rastoča slovenščina združuje devet interaktivnih učnih enot.

Nazadnje so v okviru projekta Nadgradnja in aktualizacija portala SMEjse, ki je bil izbran v okviru razpisa za (so)financiranje projektov, namenjenih predstavljanju, uveljavljanju in razvoju slovenskega jezika ter njegovi promociji v letih 2020 in 2021, pripravili devet samostojnih interaktivnih učnih enot s skupnim naslovom Rastoča slovenščina. Projekt, ki ga je vodila raziskovalka dr. **Maja Melinc Mlekuž**, je sofinanciralo Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, izvedel pa ga je Slovenski raziskovalni inštitut.

Naloge rešujejo kar na spletu

Zbirka Rastoča slovenščina združuje devet interaktivnih učnih enot, učenci in dijaki lahko rešujejo naloge kar na spletu, dodani pa so tudi slušni po-

snetki literarnih del in videoposnetki izsekov televizijskih oddaj.

Predšolskim otrokom je namenjena zbirka didaktičnih iger Z igro do besed, ki zajema igrice Čudežna vas avtorja dr. **Borisa Kerna** in sklop petih igrice Besede nagajivke **Nastje Gherlani**. Učencem prvih razredov osnovne šole so namenjene tri učne enote: V družbi besed avtorice **Nastje Gherlani**, literarno obarvana enota Besede s knjižne police **Dunje Grgič** in Besede v vsakdanji rabi 1 **Dafne Marko**. Vse tri enote avtorice Dafne Marko Besede v vsakdanji rabi 1 za osnovno šolo, Besede v vsakdanji rabi 2 za prvostopenjsko srednjo šolo in Besede v vsakdanji rabi 3 za drugostopenjsko srednjo šolo zajemajo besedišče in sporazumevalne vzorce iz konkretnih sporazumevalnih praks. Prvostopenjski srednji šoli sta namenjeni

tudi učna enota Slovnica je mala malica, ki ponuja sistematično razlago temeljnih oblikoslovnih zank, in sociolingvistično obarvana enota Slovenščina in njene bližnje in daljne sode **Vita Poredoša**. Dijaki drugostopenjskih srednjih šol se lahko preizkusijo tudi v prepoznavanju paronimov in analizi ter razumevanju neumetnostnega in umetnostnega besedila v enoti Meje mojega planeta niso meje mojega jezika avtorja **Alexa Devetaka**. Učno gradivo je grafično oblikovala Slorijeva sodelavka **Martina Pettiroso**. V začetku decembra so avtorji učnih enot ter urednika zbirke **Maja Melinc Mlekuž** in **Boris Kern** nastalo gradivo predstavili javnosti na spletnem dogodku, nova zbirka pa je že objavljena na platformi SMEjse (<https://www.smejse.it/>). •

Na Tržaškem, Goriškem in Videmskem raziskava o izvajanju 10. člena državnega zakona o varstvu Slovencev v Italiji

Spletni zemljevid o vidni dvojezičnosti

Na tretji deželni konferenci o varstvu slovenske jezikovne manjšine, ki je potekala 12. in 19. novembra 2021 v Trstu, je Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI) predstavil tudi izsledke obširnega terenskega preverjanja upoštevanja določil za izvajanje vidne dvojezičnosti.

Preverjanje je potekalo na zakonsko določenem območju 32 dvojezičnih občin v deželi Furlaniji-Juljski krajini, za katere je ob italijanščini predvidena raba slovenščine pri označevanju krajevnih imen in v javnih napisih na podlagi 10. člena Zakona o zaščiti slovenske jezikovne manjšine v Italiji št. 38 z dne 23. februarja 2001.

Raziskavo je izvedla Slorijeva raziskovalka dr. **Zara Vidau**, delo pa je potekalo v več fazah. V prvi je bilo opredeljeno območje izvajanja vidne dvojezičnosti v tržaški, goriški in videmski pokrajini, ki obsega 27 od predvidenih 32 občin, zajetih v Uredbi predsednika republike z dne 12. 9. 2007. V drugi fazi je raziskovalna ekipa od marca do oktobra s terenskim fotografiranjem posnela javne napise na opredeljenem območju in tako ustvarila bogat fotografski arhiv. V tretji fazi je bil nato na platformi My Google Maps izdelan spletni zemljevid, ki je trenutno dostopen na spletni strani www.slori.org. Namen zemljevida je vizualno prikazati prostorski obseg izvajanja vidne dvojezičnosti na zakonodajno opredeljenem območju.

Izsledki analize opravljenega dela so pokazali, da je od skupno 4505 zbranih fotografij javnih napisov največ vidne dvojezičnosti na Tržaškem (76 odstotkov dvojezičnih napisov od skupno 1722 zbranih fotografij). Na Videmskem in Goriškem je položaj v bistvu enak: raba

Izvajanje vidne dvojezičnosti se močno razlikuje tudi po občinah.

slovenščine v javnih napisih je v obeh pokrajinah sicer skoraj pol manjša v primerjavi s Tržaško, saj v obeh primerih ne obsega dveh petin posnetih fotografij (41 odstotkov dvojezičnih napisov od skupno 1796 zbranih fotografij na Videmskem in 40 odstotkov dvojezičnih napisov od skupno 987 zbranih fotografij na Goriškem).

Izvajanje vidne dvojezičnosti se močno razlikuje tudi po občinah. V devetih občinah je raba slovenščine dokaj razširjena in ustaljena, saj je bilo med zbranim fotografskim gradivom tam ugotovljenih več kot 75 odstotkov dvojezičnih javnih napisov; to so občine z uradnim dvojezičnim statusom na Tržaškem in Goriškem ter

občini Bardo in Tipana v Terski dolini. Na zadovoljivi ravni (50-75 odstotkov dvojezičnih javnih napisov) vidno dvojezičnost izvajajo v drugih sedmih občinah, med katerimi je tudi občina Trst. V preostalih občinah, zajetih v analizi, je raba slovenščine v javnih napisih prisotna v manj kot polovici zbranih primerov, v sedmih občinah na Goriškem in Videmskem pa ne dosega niti četrtine.

Tudi glede na vrsto javnih napisov je analiza pokazala nekatere dobre in slabše prakse. Vidna dvojezičnost se na primer najbolj dosledno izvaja pri oznakah z imeni naselij (82 odstotkov dvojezičnih napisov), znakih za območje občin in pokrajin (75 odstotkov)

in turistični signalizaciji (72 odstotkov), v nekoliko manjši meri pa v kažipotih (58 odstotkov) in znakih na avtobusnih postajah (56 odstotkov). V manj kot polovici primerov je slovenščina uporabljena na zabojnikih za ločevanje odpadkov (49 odstotkov), znakih za obveščanje o delovanju služb, objektih in napravah (44 odstotkov), napisih na pročeljih različnih služb, objektov in naprav (35 odstotkov) in tabelah za označevanje imen ulic ali trgov (33 odstotkov). Najmanj je vidne dvojezičnosti na znakih za prepoved, omejitve, nevarnost in izrecne odredbe (22 odstotkov).

Več kot 4500 zbranih fotografij predstavlja dragoceno gradivo, ki je lahko koristno za nadaljnje jezikoslovne, geografske ali etnografske analize, predvsem pa za konkretno spremljanje izvajanja zaščitne zakonodaje. V tem smislu je pomembno, da je izsledke raziskave nedavno pregledal tudi institucionalni paritetni odbor za vprašanja slovenske manjšine, ki je pristojen za nadziranje izvajanja zakonskih določil v korist Slovencev v Italiji, med katerimi tudi določil omenjenega 10. člena Zakona 38/2001. Na tretji deželni konferenci so oblikovali tudi predlog o pripravi priročnika s smernicami za rabo vidne dvojezičnosti v javnih napisih, ki naj bo v pomoč predvsem pristojnim občinskim, deželnim in državnim institucijam ter koncesionarjem za opravljanje javnih služb. •

Na Videmskem in Goriškem je položaj v bistvu enak: raba slovenščine v javnih napisih je v obeh pokrajinah skoraj pol manjša v primerjavi s Tržaško.

Prenova poslovnega objekta na Vergerijevem trgu 3 v Kopru

Anonimna arhitektura ni nepomembna

Začetki gradbene dejavnosti na nekdanjem otoku in posledično poselitev le-tega segajo vse do pozne antike, dokončna urbanistična podoba historičnega mestnega jedra Koper, kot jo poznamo danes, pa se je izoblikovala v 14. in 15. stoletju. Zaradi tako dolge in pestre zgodovine razvoja je znotraj mestnega obročja moč zaslediti pomembne meščanske in družinske palače, a tudi manjše stavbe anonimne arhitekture

KATJA KOŠUTA
odgovorna konservatorka

Anonimna arhitektura kot taka nima vidno ohranjenih stilnih arhitekturnih elementov na podlagi katerih bi jo lahko stilno in časovno umestili v prostor, pa vendar lahko v sebi skriva fragmente arhitekturnih elementov različnih stilnih obdobji. Gre sicer za skromno oblikovano arhitekturo, ki je grajena v tradicionalnih stavbarskih in konstrukcijskih tehnikah ter v avtohtonem materialu, njena značilnost pa je usklajenost tlorisnih in višinskih gabaritov. Anonimna arhitektura je zajemala večino objektov v historičnem mestu, zlasti na njegovem obrobem delu, medtem, ko je bilo središče otoka namenjeno meščanom, ki so glede na premoženjsko stanje, njihovo dejavnost in družbeni položaj gradili mogočnejše in dekorativno bolj opazne stavbe (arhitekturno členjene fasade, okna zaključena s krogovičevjem, grbi družin ...). Ker pa je na oblikovanje mesta vplivala tako družbena kot socialna struktura prebivalstva najdemo znotraj dveh skrajnosti celo paleto barv gradbene dejavnosti.

Varstveni režim

Palača Sabini-Grisoni, ki je postala last družine grofa Santa Grisonija leta 1736, ko je podedoval velike posesti svojih sorodnikov, grofov Sabinijev, bi po današnjem poznavanju sodila med palače z varstvenim režimom prve kategorije. Pa vendar je ob opravljenem, predvsem vizualnem pregledu celotnega stavbnega fonda znotraj zavarovanega območja historičnega mestnega jedra Koper leta 2009, kjer je ZVKDS za vsak objekt posebej določil varstveni režim, stavba takrat pridobila tretji varstveni režim za posamezne stavbe. Po varstvenih merilih, po katerih se določa varstveni režim, ni imela elementov, razen nekaj kakovostno arhitekturnih detajlov (kamnito stopnišče, uviti dimnik), ki bi jo uvrstili višje. To je tudi botrovalo pripravi kulturnovarstvenih pogojev (leta 2015) in kulturnovarstvenega soglasja (leta 2016), na podlagi katere je bila pripravljena projektna dokumentacija.

Varstveni režimi so pravila, ki morajo upoštevati družbeni pomen kulturne dediščine in na podlagi vrednotenja konkretno podajajo omejitve lastniške pravice in drugih upravičenj ter določajo načelne ukrepe za izvedbo varstva. Ker pa vsak poseg v historično substanco objektov kulturne dediščine potencialno ogroža njene varovane vrednote, je potrebno pred dokončnimi odločitvami objekt raziskati in na podlagi najdb določiti na-

Starejša plast poslikave po izvedeni intervenciji stabilizacije ometa v prostorih prvega nadstropja.

daljnji potek gradbenih del. Predhodne raziskave je treba opraviti takrat, ko se upravičeno domneva, da je v nepremičnini še neodkrita dediščina (29. člen ZVKD-1). Že ob konservatorskem pregledu objekta, predvidene za celovito prenovo v mesecu marcu leta 2021, je bilo zaznati, da objekt v sebi skriva še marsikatero neodkrito zgodbo, ki jo do tedaj ni bilo moč opaziti zaradi večkratnih stenskih preslikav in gradbenih predelav. Tako

neje iz 19. stoletja, medtem ko bi lahko bile spodnje iz 18. stoletja morda še starejše. Več bodo pokazale raziskave. Stavba je vsaj deloma srednjeveškega izvora in je verjetno nastala z združitvijo več manjših stavb. Sedanji videz je dobila med posegi v 18. in 19. stoletju. Po prvem ogledu sond in prvih ugotovitvah so bili vsi prostori objekta poslikani s pretežno cvetličnimi motivi. Ohranjenih je večji del. Ob

občina Koper ter Obalni dom upokojencev Koper) o izjemnosti odkritja je stekla priprava dokumentacije za razglasitev objekta za spomenik lokalnega pomena, medtem ko se je Mestna občina Koper posebej zavzela za pridobitev interventnih sredstev za nujna dela na stabilizaciji poslikav, saj se je odločila, da bo poslikave v čim večji možni meri predstavila. Pri tem ni zanemarljivo dejstvo, da je bilo del projektne dokumentacije treba spremeniti na način, da se ne posega v samo strukturo poslikav, le-te pa smiselno umestiti v povsem novo zasnovo prostorov.

Da bi lahko v celoti razumeli, kaj se skriva v na videz manj pomembni ali celo nepomembni stavbi (kot konservatorji večkrat slišimo nezadovoljne stranke praviti lastni nepremičnini), moramo vsako stavbo obravnavati kot edinstveno, kot dokaz o socialni strukturiranosti tedanjega prebivalstva in načinu poseljevanja ter gradnje mestnega prostora. Nazadnje je cilj vsake prenove izboljšanje bivanjskih pogojev, a hkrati tudi prenos tehnologije graditeljstva in znanja med vključene deležnike in širši javnosti. Varstveni režimi so zelo prožno pomagalo konservatorjem pri določanju zahtev pri prenovi stavb in kot taki niso dokončni.

V mestu je še veliko podobnih zakritih biserov

Ker je v historičnem mestnem jedru Koper še veliko podobnih zakritih biserov je zelo pomembno, da znano konservatorji prepoznati potencialno neodkrito dediščino in jo na čim bolj poljuden način približati bodočim uporabnikom. Na drugi strani je zelo pomembno, da so stranke pripravljene razumeti in sprejeti zgodovino stavbe ter ji z našo pomočjo povrniti sijaj, ki si ga zasluži. Razumevanje dediščinskega pomena obravnavanega objekta, ne glede na njegov izvorni varstveni režim, je pokazalo, da je sodelovanje med različnimi udeleženci mogoče in nujno, saj bi v nasprotnem primeru imeli sicer resda prenovljen objekt in lično urejene prostore za nove uporabnike, vendar bi izgubili tisti del, ki nas umešča v prostor in čas. Izgubili bi del identitete prostora in posledno tudi del lastne identitete. •

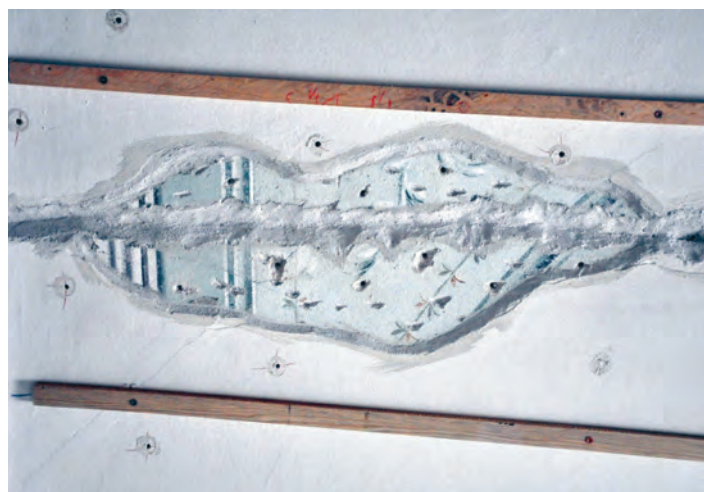
Anonimna arhitektura je zajemala večino objektov v historičnem mestu, zlasti na njegovem obrobem delu, medtem, ko je bilo središče otoka namenjeno meščanom, ki so glede na premoženjsko stanje in družbeni položaj gradili mogočnejše in dekorativno bolj opazne stavbe.

so se po prvem pregledu v notranjosti stavbe na stropu v skrajnem jugo-zahodnem prostoru in prvem nadstropju odkrile poslikave stropa. Predvidevali smo, da so poslikave tudi na drugih delih stavbe, a nas je vse udeležene pri prenovi objekta več kot presenetilo, da je poslikan praktično vsak kotic sten in stropov.

Sledi stenskih in stropnih poslikav v dveh plasteh

Po opravljenem temeljitem restavratorskem pregledu so bile odkrite sledi stenskih in stropnih poslikav v dveh plasteh. Novejše so najverjet-

no izjemnega pomena v smislu kulturne dediščine Kopra oziroma celotnega obalnega prostora, je objekt pridobil skupek elementov, ki so potrebni za razglasitev za spomenik lokalnega pomena. Materialna substanca celote je zgledno ohranjena, arhitektura ni doživela bistvenih degradacij, palača ima veliko zgodovinsko in simbolno vrednost z velikim znanstvenim potencialom, predvsem za umetnostno zgodovino in zgodovino ter nenazadnje sledi stenskih in stropnih poslikav 18. oz. 19. stoletja. Ob velikem razumevanju investitorjev (Mestna

Starejša plast poslikave po izvedeni intervenciji stabilizacije ometa v prostorih prvega nadstropja

Ohranjeni dve plasti poslikav: pastelni zeleni toni so starejšega datuma, temnejši barvni toni pa mlajšega.